

Holl Imre

A VÁROSKUTATÁS KÉRDÉSEI A KÖZÉPKORI RÉGÉSZETBEN

(Előadás)

I. A középkori régészetben a városkutatás más - régebbi - célkitűzések mellett aránylag a legújabb. A kezdetől végzett templomásatások és a huszas évek végén meginduló faluásatások mellett az ilyen irányú igény alig merült fel.¹ Európaszerte tulajdonképpen a második világháború pusztításai nyitották meg az utat a lerombolt városok középkori kezdeteinek régészeti felderítésére, nagyjából egyidőben, de országonként más-más hangsúlyt nyerve. A legnagyobb arányú feltárásokat Lengyelországban és a Szovjetunióban végezték, s ezeknek eredményeként egy új, addig ismeretlen kép bontakozott ki a középkori kelet-európai város kialakulásáról, fejlődéséről.² Az NDK-ban széles körű leletmentő ásatások és kisebb rendszeres ásatások hálózatával derítik föl a városok történetét - eközben a hangsúly a régi nacionalista teóriák felszámolásának igényével fokozottabban a városok előzményeire, az első települések korának, jellegének és etnikumának meghatározására irányult. Főleg Magdeburg és Meissen esetében a későbbi korszakok feltárása is jelentős. Az NSZK-ban és Hollandiában a hangsúly majdnem mindenütt a püspöki székesegyházak, jelentősebb templomok VIII-IX. századi, sőt későrómai előzményeinek felkutatásán van - azaz a középkori város egésze szempontjából csak egyetlen, bár döntő fontosságú kérdés megoldásán. Ettől eltérő teljesértékű, széles körű kutatás Hamburg és Hannover 10 éves rendszeres ásatása, ami mellett megemlíthetők Lübeck, valamint Belgiumban Antwerpen középkori városaiban néhány ponton végzett többéves ásatások is. Az ötvenes évek kezdetétől folyamatos feltárásokkal vizsgálja a romániai régészet a későközépkori moldvai városokat.³ Csehszlovákiában a régészet csak 1963-tól fordult a középkori város problémaköre felé. A korábbi nagyarányú ásatások viszont a Morva- és Cseh Fejedelemség elpusztult központjainak feltárására irányultak, ami a fejedelmi központok, a városok koraközépkori elődjeinek megismerését tették lehetővé.

A hazai kutatás a háború után Budán indult meg, a Várhegyen fekvő polgárváros lakóházainak rendszeres vizsgálatával. (Több kérdésben kiegészítette ezt a hegy végén fokozatosan kiépülő királyi palota és vár ásatása is, pl. XIII. századi városfal.) A továbbiakban a Mária-Magdolna plébániatemplom és a domkos kolostor teljes feltárása, a középkori zsinagóga, városfalak és utcák kutatása egészíti ki ezt. Segítségével első ízben rajzolható meg egy középkori város viszonylag teljes és részletes alaprajza. Óbudán a királynői vár és a második prépostsági templom ásatása két gócpont és fontos topográfiai támpont megismerését hozta, de a város más részeinek rendszeres kutatása még nem olyan mértékű, mint amit e város történeti jelentősége indokolna. Sopron belvárosában a folyamatos ásatások a római előzmények, az ispáni vár és a középkori városfalak összefüggő kérdéseinek keresztül világítják meg a város kifejlődésének kérdéseit. A műemlékvédelmi kutatások kikerekítik ezt a későközépkori lakóházak és templomok részletes és főleg sorozatos vizsgálatával. Visegrádon másocélú, nagyarányú feltárások mellett mind több ásatás, leletmentés nyújt adatokat egy ispánsági központ topográfiájáról, várossá alakulásáról (későrómai castrumból kialakított várhoz kapcsolódó Árpád-kori település, korai temetők, templom, egyes városi épületek ásatása). Az utóbbi években indult meg az intenzívebb kutatás Székesfehérvárott; reméljük a bazilika mellett nem kerül háttérbe a város többi része sem. Győr és Sárospatak esetében eddig a hangsúly a templomokon és váron volt, a jövőben kibővíthető a kutatás más pontokra is. Mezővárosi viszonylatban Miskolc kisebb ásatásai említendők, sajnos ezeket sem bővítik tovább.

Bár hazai középkori városaink megismeréséhez a régészet már jelentős eredményekkel járult (elsősorban topográfiai és kronológiai kérdésekben, az egyházi és polgári építészeti emlékeinek feltárásával),

az egyre szűkülő lehetőségek⁵ és a feladatok sürgető igénye fokozott – és a jelenleginél tervszerűbb – kutatást igényel. Az alábbiakban a rövid módszertani áttekintés a középkori régészet városkutatási kérdéseiről a szélesebb körű célkitűzések elősegítését is kívánja szolgálni.

II. Első részként azokat a feladatokat emelném ki, amelyek általános érvényűek: tehát nemcsak a középkori város, de a középkori falu megismeréséhez is ugyanugy szükségesek. Ugyanis nemcsak történeti, de régészeti vizsgálatukat sem helyes egymástól függetlennek tekinteni. Mindkét fő termelési-, települési- és kulturális életforma egymás szerves kiegészítője a középkorban, ahogy ezt már a városi piackörzetek természetes alakulásának felrajzolása is bizonyítja.⁶ Falu és város, jobbágy és polgár egymással szembenálló ellentétek, hisz a feudális termelés idején nemcsak a nemes földesur, de a város is (a gazdag városi polgárság egy részén keresztül) kizsákmányolója a falusi jobbágnak. Nem csupán termékeit veszi el (a város körüli szántóföldek egyre nagyobb kiterjesztésével), hanem – különösen a városok növekedésének korszakaiban – területileg és népességben is a falvak csökkenése, megszűnése (pusztásodása) adja forrásait. A város életének teljes körű vizsgálatához így a környező falvak jellegének, sorsának kutatása is hozzátartozik.

Kölcsönös, egymást kiegészítő kutatás szükséges a gazdasági élet, kézművesség, kereskedelem összefüggései miatt is. Így a régészeti vizsgálatok eszközei, szerszámok, háztartási felszerelés (fém, kerámia, üveganyag) egykori készítő műhelyeinek, központjainak felderítéséhez tervszerű falu- és városásatások egyaránt szükségesek.⁷ Általános érvényű kutatási téma a középkori kereskedelem (főleg a távolsági kereskedelem) megismerése. A leletanyag feltérképezése egyes korszakok kereskedelmi központjait és ezek hatósugarát (piackörzetét) világítja meg.⁸ Ez a feladat ismét falu- és városásatások sorozatát igényli.

III. A városkutatás speciális mivoltát a megoldandó problémák és az alkalmazott kutatási módszerek oldaláról ismerhetjük meg. A városásatások sajátos feladatai (az előzőkben érintett témákat kikapcsolva) az alábbi kérdések köré csoportosíthatóak:

A város, illetve egyes városrészek településének kezdete. Ennek módszereként az egyszerű szondázó ásatás, leletmentő megfigyelések sorozata nyújthat támpontokat.⁹ Nagyobb, összetett város esetében az egyes városrészek, külvárosok egyházi központjainak (plébániatemplomok, kolostorok, székesegyházak) alapítása is jó meghatározást ad. A kutatás ilyen esetben a hagyományos templom- és kolostor-ásatás speciális problémáikájába torkollik. Fontos azonban, hogy ezek az ásatások feleletet adjanak arra is, volt-e valamilyen települési előzménye az egyházi létesítménynek (pl. piachely), vagy csak maga az egyházi gócpont (pl. kolostor) köré kristályosodott ki később a városrész. Hasonló ehhez a földesuri, vagy királyi, püspöki városi vár vizsgálata.

Külvárosok esetében figyelemmel kell lenni arra is, hogy ezek a városi lakosság növekedésének eredményeként jöttek-e létre, vagy egy korábban meglévő település (falu, váralja, kereskedőtelep) későbbi hozzákapcsolásával terjesztette ki területét a város. A külváros gyakran bizonyos foglalkozási ágak, kézműves műhelyek települési egysége, melyeket tevékenységük kötött a város egyik részébe, vagy szélére szorított ki. E kérdések vizsgálatához utcanévek, adójegyzékek, tehát levéltári történeti adatok is nyújtanak támpontot; tervszerű ásatások esetében a leletek, műhelymaradványok tanúsága ezekhez új forrásokkal is járul és fontos kronológiai adatokkal tovább bővítheti.¹¹

A városszétválás korszakát, majd fejlődését jelző változások vizsgálata. Egyes folyamatok megfigyelésével (tereprendezés, szintemelés,¹² új templomok alapítása, a régiek bővítése; telekrendezés, teleknagyság változás és beépítési határok változása¹³) következtethetünk a fejlődés fontos korszakaira, a város életét megváltoztató intézkedésekre. (Eldöntésükhöz a tervszerű, nagyobb felületeket feltáró ásatás nélkülözhetetlen, mert ezek nem lehetnek lokális jelenségek.)

A városi polgári építészet vizsgálata. A lakóházak kialakulásának, fejlődéstörténetének megismerése az építészettörténeti vizsgálatok mellett a régészeti kutatást sem nélkülözheti. Különösen a fejlődés korai szakasza, házformák és telekbeépítés változatos megoldásainak megismerése követeli meg legalább kisebb felületek tervszerű ásatását.¹⁴ A nagymértékű bolygatás, pusztulás miatt csak ásatások sorozata eredményezhet értékelhető megfigyeléseket. Még álló épület esetében ásatás és falkutatás¹⁵ összekapcsolandó feladat, mert eredményeik kölcsönös kiegészítése nélkülözhetetlen.

A városi feudális építészet vizsgálata. A polgárság mellett általában minden városban megtalálható kisebb számban a nemesség és a papság lakóhelye is. Ez tulajdonosának eltérő gazdasági-, társadalmi- és kulturális életformája következtében rendszerint formájában és beosztásában is elkülönül a polgárházaktól, különösen akkor, ha már kezdettől fogva ilyen más jogállású személy tulajdona volt. Az építészettörténeti vizsgálat mellett elsősorban az ásatás derítheti fel az ilyen városi telek beépítésének fejlődését és az átlagos polgári telekbeépítéstől eltérő jellegét. - Természetesen a kétfajta építészet nem minden esetben különül el élesen. Ennek oka, hogy sok esetben a feudális főúr, vagy a vidéki kolostor már álló városi házat vásárol meg (vagy örököl) városi szálláshely céljára; ha az nagyobb értékű, nem alakíttatja át teljesen. - A régészeti kutatás szempontjából fontos tudnunk, hogy általában az ilyen feudális lakóépületek, hacsak lehet, már elhelyezkedésükkel is (pl. templomok közelében, patricius polgárok lakónegyedében, vagy városfal mellett) kifejezik lakóik eltérő társadalmi helyzetét. Elkülönítésük, meghatározásuk a régészeti leletanyag helyes értékelése miatt is fontos, ellenkező esetben ugyanis akaratlanul is helytelen képet kapunk az egykori életéről.

Jelentős eredményeket hozhat a régészet a városi kommunális létesítmények felderítésében (utcaburkolat, csatorna, vízvezeték, közút, piactér, árucsarnok). Ezek fejlettsége, készítésük kora a városi életmód meghonosodásának, gazdagságának is fokmérője.

A város védelmi építészetének (városfalak, kapuk, városárok) vizsgálata. A városi védelem szervezetében a legnagyobb arányú munkát és anyagi megterhelést mindig a városfalak kiépítése jelentette. A kutatás módszerei között a levéltári (számadások, oklevelek, régi városi felmérések) történeti és építészettörténeti feldolgozás mellett a régészeti kutatás elmaradhatatlan.¹⁷ A nyert adatok többféle irányban is nélkülözhetetlenek: egyrészt a város területének lehatárolásához, belváros és külvárosok viszonyához, a városalaprajz¹⁸ vizsgálatához (városkapuk, fő utak) adnak támpontokat, másrészt a védelmi építkezések időpontja betekintést nyújt a város életének döntő korszakaira (a kialakult város belterületének első lehatárolása, később a városfalak modernizálása a haditechnika fejlődésével, a belterület kiterjesztése a külvárosok szervezettebb bekapcsolásával). További kérdésként kapcsolódik ide a városi fegyverzet kérdése, mely sok esetben új kézművesiparágak kifejlődésével jár (íjgyártók stb. után a városi tűzmesterek, puskaművesek, egyes városokban ágyuöntőműhely).

A felsorolt kérdések csak a leggyakoribb feladatok. Egy-egy konkrét város esetében számos más (részben helytörténeti) kérdés régészeti vizsgálata merülhet még fel. A legfontosabb konkrét kérdések számavétele (s a magyarországi várostörténet eddigi eredményei után adódó további kutatási feladatok lebontása), a megválaszoláshoz vezető módszerek kiválasztása a magyar történettudomány és régészet közös feladata lehet.¹⁹

Jegyzetek

- ¹ Hazai viszonylatban uttörő kezdeményezést jelentettek Garády Sándor ásatásai a főváros területén a harmincas években. BpR 13-15 (1943-1950)
- ² Az ásatásokkal az egyházi és világi központokat (székesegyházak, fejedelmi paloták és várak), valamint a városok korai topográfiáját, kiterjedését (erődítések) igyekeztek elsősorban tisztázni. Nagyarányú felületi feltárásokkal vizsgálták a lakónegyedek beosztását, jellegét, kronológiáját.
- ³ A kutatás itt módszertanilag nagyon helyesen összekapcsolta ezzel a város mellett álló vár feltárását.
- ⁴ Sezimovo Ústi külvárosának rendszeres ásatása; 1965-től Pozsony belvárosának ásatása. - Ezeket megelőzően, még a háború után folyt a kutatás a prágai várhegyen, ez azonban elsősorban a királyi rezidencia (palota, templom) megismerését tűzte ki céljául és a városban rendszeres kutatás nem indult.
- ⁵ A háború után az újjáépítés anyagi nehézségei az építkezéseknek lassabb tempót, s így a megelőző régészeti ásatásnak több időt adtak. Bár a régészeti kapacitás a mainál kisebb volt, a felhasználható erőket egy-egy célra jobban koncentrálták. Ma már az építkezési terminusok sem biztosíthatnak ásatásra elegendő időt, s ráadásul egyre fogy a városmagokban a még megkutatható felület.

- ⁶ Major J., A magyar városok és városhálózat kialakulásának kezdetei. Településtudományi Közl. 18 (1966) 48-69.
- ⁷ Kézműves műhelyek régészeti meghatározása, termékeik azonosítása lehet csak a következő lépés a középkori kézművesség részletesebb fejlődési képének megismeréséhez.
- ⁸ A távolsági kereskedelem megvilágítására jól felhasználhatóak a különböző luxuscikkek (üveg, kerámia, drágább fegyverek) valamint a külföldi érmek. Még nem maradandó áru-féleségek esetében is kaphatunk erre adatokat, mint pl. az ólom áruplombák esetében, melyeket a szovjet és a romániai régészet már felhasznált ennek bizonyítására. B. A. Rybakov, SzA 6 (1940). Igy pl. ólom áruplombákat találtak Rjazan városának kikötőjében. A. L. Mongajt, Staraja Rjazan. (Moszkva 1955). 32, 160.
- ⁹ Elsősorban az NDK-ban hasznosították ezt a kutatási módszert. A leletanyag gondos felgyűjtésével számos esetben sikerült nemcsak a település kezdeti idejének, de topográfiai elhelyezkedésének meghatározása is (pl. a kerámia-leletek korszakonkénti feltérképezése). A módszer sikeres alkalmazásának előfeltétele, hogy nagyszámu megfigyelési pont pozitív vagy negatív adataival rendelkezünk. Előnye, hogy nemcsak ásatási adatokat, de építkezések, csatornázások stb. során begyűjtött leletanyagot is kiértékelhetünk.
- ¹⁰ Az egyes templomok vizsgálata önálló kutatási feladat, saját problémakörrel. Egyes eredményeivel ez ismét a városkutatáshoz kapcsolódik. Sajnos a városkutatás nagyon sok esetben csak a templomokra korlátozódik (kiemelkedő építészeti értékük, a műemléki helyreállításból adódó kutatási szükségszerűség miatt).
- ¹¹ Pl. fémolvasztó műhelyek, kovácsok, fazekasok, timárok. - Rjazanban a város területén belül két kézműves központ volt. Az északi földvárban a XII-XIII. században kovácsok, ötvösök, fémművesek, csontfaragók, borostyánfeldolgozók, fazekasok laktak, elkülönülve a más lakosságtól. A. L. Mongajt, Staraja Rjazan. (Moszkva 1955) 29, 31. A lengyelországi ásatások szerint pl. a korai Gdansk-ban különböző foglalkozású lakosok élnek azonos városnegyedben a X-XI. században; később ezek elkülönülnek egymástól. W. Hensel, Anfänge der Städte bei den Ost- und Westslawen. Bautzen 1967. 92. A romániai kutatás Suceavában nagyszámu kerámiaégető kemencét és kovácsműhelyt tárt fel a város szélén a XIV. századból. Korábban, a várost megelőző IX-XIII. századi település területén a kézműveseknek nem volt külön lakóhelye. M. D. Matei, Zur Ausdehnung der Stadt Suceava. Dacia 5 (1961) 522-525. U.ő.: Contributii arheologice la istoria orasului Suceava. 1963. 174.
- ¹² Nagyon nagy tereprendezés-planirozás előzhette meg pl. Budán a polgárváros kiépítése során az újabb nagyarányú építkezést a XIV. század derekán. Eredményeként a XIII. századi házak nagyrészt lebontották, csak a nagyértékű emeletes épületeket, házrészeket hagyták meg, vagy használták fel. A szint 65-100 cm-el emelkedett. Lócsy E., BpR 22 (sajtó alatt), valamint előadása az ülésszakon. Székesfehérvárott a királyi bazilikától D-re kőporból és kis kövekből készült planirozási réteget és szintet figyeltek meg, mely a helyenként egyenetlen korábbi járósíntet egyenliti ki; evvel fedték le a temetőt is, ekkor épült az I. sz. kőkerítésfal. Korát ásatója 1000 körüli időre teszi. Kralovánszky A., Alba Regia 8-9 (1968) 255-261.
- ¹³ A korábbi telekhatárok megváltoztatása a XII. század elején kimutatható Gdanskban. Hensel, i.m. 91. Beépítési határok, telekhatárok megváltoztak a XIII. század elején Hannoverben. H. Plath, Die Anfänge der Stadt Hannover. Hannoversche Geschichtsblätter Bd. 15, 184-194. Geschichtsblätter Bd. 15, 184-194. L. még a következő jegyzetet.
- ¹⁴ Dél-Európát kivéve majdnem minden európai városban megelőzi a kőépítészet a faépítészet. Ennek formáját, módját (fonott falu, patiosos, gerendavázis) csak ásatás útján ismerhetjük meg. Magyarországon kimutattak ilyet már Miskolcon és Sopronban (Komáromy J. 1955; Tóth s. 1968). Miskolc esetében ezek az első házak a mezővárost megelőző falu nyomai, fölöttük később piac tér létesült. Komáromy J., Adatok Miskolc korai településtörténetéhez. Miskolc 1960.

- 15 A falkutatás a ma is álló, sokszor átépített épületeknél nélkülözhetetlen, úgy az alaprajz, mint a periódusok vizsgálatához. Módszerét elsősorban hazánkban (Gerevich L., BpR 15 (1950) 123-238.) és Lengyelországban alkalmazzák széles körben a háborus pusztítás után kínálkozó lehetőség kihasználásával. Ujabban Csehszlovákiában is terjed. Másutt inkább csak egyházi épületek restaurálása során alkalmazzák.
- 16 A régészeti kutatások szerint nedvesebb klímájú országok városaiban gyakoriak voltak a fapallókkal borított utcák, különösen a X-XIII. században. - Lengyelországban több város főutcája a XI. században fakockákkal borított. Hensel, i. m. 88.
Budán a városalapítás után a XIII. század végén, majd a XIV. században kavicssal borított utcák voltak. Bertalan V. -né - H. Gyürky K., BpR 21 (1964) 345. - A Vízvárosból a hegyen fekvő városba felvezető egyik utnak nagyobb kavicsokból és kisebb kövekből rakott burkolata volt a XV. században, szegélyén kőszorral. Garády S., BpR 13 (1943) 418-421. - Az ilyen adatok jelentékenyen bővítik tudásunkat, hiszen magyarországi viszonylatban középkori városaink utcáinak kövezéséről csak a XV. századtól vannak írásos adataink.
Hannoverben a piactér XIII. századi kövezetét és XII. századi kutjait tárták fel. Plath, i. m. 197.
Novgorodban XI. századi vízvezető csatornákat tártak fel, fa csövekből. U. itt a városi utburkolat is előkerült, ennek karbantartásáról az 1230-as években már rendelet intézkedik. Woronin, N. N. - Karger, M. K. - Tichanow, M. A., Die materielle Kultur der alten Rus'. (Berlin 1959) 191-193.
- 17 Hazai viszonylatban a városi védelmi építészet emlékegyháza csak kis hányadában maradt meg. De még az olyan kivételes esetekben is, mint Sopron (viszonylag jelentős városfalszakaszok, gazdag levéltári anyag, nagyszámu városkép), régészeti kutatás nélkül a városfalak eredeti formáját és fő építési periódusait nem lehetett meghatározni.
- 18 A városalaprajz a történeti vizsgálatnak is egyik legfontosabb forrása. Az ásatásoknak azonban nemcsak azokban az esetekben van döntő szerepük, amikor (mint ez hazai városaink esetében gyakori) a városalaprajz hiteles ábrázolása nem maradt meg. Az ilyen régi városalaprajzok ugyanis a legjobb esetben is legfeljebb a későközépkori állapotot rögzítik, s ebből a korábbi helyzetre visszakövetkeztetni nagyon nehéz. Az új lengyel és keletnémet ásatások több esetben már bebizonyították, hogy az alaprajzi vizsgálatból korábban levont következtetések tévesek; régi városmagoknak tartott területek csak a XIV. században épültek ki. H. J. Vogt, Zur Stadtkernforschung in Sachsen. Siedlung, Burg und Stadt. (Berlin 1969) 254. Red. K. H. Otto - J. Herrmann.
- 19 A legfontosabb módszertani tanulmányok: A m m a n n, H., Die Möglichkeiten des Spatens in der mittelalterlichen Städteforschung der Schweiz. Ztschr. f. Schweizer Geschichte. Bd. 23 (1943); Hensel, W., KHKM Bd. 7 (1959) 721 -; F. Engel, Stadtgeschichtsforschung mit archäologischen Methoden. Blätter f. deutsche Landesgesch. Bd. 88 (1951) 206 -; Matei, M. D., Dacia 8 (1967) 279-296.

Imre Holl

DIE STADTFORSCHUNG IN DER ARCHÄOLOGIE
DES MITTELALTERS

(Vortrag)

I. In der Einführung skizziert der Vortragende die heutige Lage der Stadtforschung innerhalb der Archäologie des Mittelalters. Neben älteren Zielsetzungen ist dies überall der verhältnismässig neueste Zweig. Die Intensität der Forschung ist in jedem Lande anders und auch von abweichender Richtung. Unter den zu beantwortenden Fragen werden nur bestimmte, bei der heimatlichen Forschung im Vordergrund stehende, umgrenzte Fragengruppen untersucht.

In der ungarischen Stadtforschung haben die Ausgrabungen des mittelalterlichen Buda die meisten Ergebnisse gebracht. Hier begann die Forschung unmittelbar nach dem zweiten Weltkrieg und wird noch heute in beträchtlichem Masse fortgesetzt. Auch in anderen Städten (Sopron, Visegrád, Székesfehérvár, Győr, Sáropatak) wurden die Ausgrabungen begonnen.

II. Die archäologische Untersuchung der mittelalterlichen Stadt ist eine ausserordentlich komplexe Aufgabe, dazu ist eine vielseitige Forschung ihrer Entwicklung und ihres Lebens notwendig. Wir können zwei grosse Fragenkomplexe unterscheiden, die nur mit archäologischen Methoden gelöst werden können: die eine ist allgemeiner und auch zum Kennenlernen des mittelalterlichen Dorfes gleicherweise notwendig. (Es wäre daher bei diesen falsch, die Untersuchung von Stadt und Dorf unabhängig voneinander zu betrachten.) Solche sind: das Wirtschaftsleben, die Werkstätten der Handwerker, und der Handel.

III. Spezielle Fragen der Stadtforschung sind: der Beginn der Ansiedlung der Stadt bzw. einiger Stadtteile; die Kirchen und Klöster; die Burg in der Stadt, das Alter und der Charakter der Aussenstädte; Veränderung, die auf die Entwicklung der Stadt hinweisen. Die bürgerliche Bauweise der Stadt, die Feudalbauten. Die kommunalen Anlagen der Stadt, die Verteidigungsbauten (Stadtmauern). Im Zuge der Zusammenfassung sämtlicher Daten kann an die Untersuchung des Stadtgrundrisses herangegangen werden.

Die Diskussionsbeiträge nach den drei Vorträgen, die die geschichtlichen und archäologischen Gesichtspunkte der stadtgeschichtlichen Forschungen und die seitens der Stadtgeschichte an die Archäologie gestellten Forderungen zusammenfassten, gewahrten durch die auf ein bestimmtes Gebiet bezogenen archäologischen Ergebnisse einerseits einen Einblick in die Methodologie der stadtgeschichtlichen Forschung, andererseits erweiterten sie die schon vorher besprochenen methodischen Fragen mit neuen Gesichtspunkten.

Die Forschungsarbeiten bei den während des Krieges stark beschädigten Häusern des bürgerlichen Viertels in der Burg von Buda begannen sofort nach der Befreiung des Landes. Als Ergebnis dieser Forschungen zeichnete sich der Zustand des Burgviertels des XIV.-XV. Jahrhunderts in bedeutendem Ausmasse ab, also jenes Stadtbild, das durch die Neubauten nach der Zerstörung z. Zt. der Türkenherrschaft in seinem äusseren Bild zwar verändert wurde, jedoch trotz der Umbauten im Barock - und Zopfstil die spätmittelalterliche Stadtstruktur im Grunde genommen unberührt blieb. Bei den For-

schungen fanden die Archäologen dennoch viele solche Überreste, die nicht zu den Gebäuden des XIV.-XV. Jahrhunderts gehören konnten und überhaupt nicht dem Stadtbild dieser Zeit sich anpassen.

Erzsébet Lócsy zog aufgrund der Einsammlung der Reste von Bauten und Gehsteigniveaus sowie durch ihre systematische Gliederung weitgehende Folgerungen betreffs des Bildes und der Bebauung der Stadt im XIII. Jahrhundert und Anfang des XIV. Jahrhunderts. Diese, in ihren Methoden beispielweisende Wertung beleuchtet viele architektonische Erscheinungen. Sie stellt fest, dass dem Entstehen der auch heute bestehenden gotischen Stadt eine grosszügige Stadtplanung vorangegangen ist. Die Umgestaltung der früheren Siedlung dürfte aufgrund der Funde Mitte des XIV. Jahrhunderts erfolgt sein. Während der Umgestaltung wurden die Gehsteigniveaus erhöht, mit denen die früheren, sich dem originalen felsigen Bergrücken anpassenden unebenen Strassen ausgeglichen und die auch heute noch vorhandenen, grosszügig angelegten mehrstöckigen Palais errichtet wurden, in vielen Fällen durch Eingliederung bzw. Umgestaltung der Bauten aus der vorherigen Epoche.

Die Vortragende bringt - indem sie den historischen Hintergrund der Umgestaltung prüft - zum Ausdruck, dass diese grosszügige Stadtplanung nicht durch ästhetische Gesichtspunkte geleitet war, sondern durch die historische Tatsache, dass König Ludwig I. in den Jahren um 1340 Buda zu seinem Königssitz wählte. So kam es zu einer bedeutenden Wendung im Leben der Stadt. Die daraus folgenden wirtschaftlichen und gesellschaftlichen Veränderungen, die plötzliche Zunahme der Bevölkerung konnte die Bebauung der ganzen zur Verfügung stehenden Fläche, usw. in formschöner Weise notwendig gemacht haben.

Während - wie aus dem vorherigen auch hervorgeht - die Forschungen auf dem Gelände von Buda, der spätmittelalterlichen Hauptstadt Ungarns, gleich nach dem zweiten Weltkrieg begonnen wurden und lange Zeit hindurch mit grosser Intensität vor sich gingen, hat in Esztergom, in der früheren Hauptstadt zur Zeit der Árpáden nach kürzeren und längeren Pausen erst jetzt die systematische stadtschichtliche Forschungsarbeit ihren Anfang genommen.

Über den Stand und die Methoden dieser Forschungen sprach István Horváth. Die gegenwärtigen Forschungen breiten sich auf die in der Umgebung der königlichen (später erzbischöflichen) Burg sich herausgebildete königliche Stadt aus, sowie auf die aus der unter der Burg liegenden Siedlung der Dienstleistenden des Erzbischofs sich entwickelte Erzbischof- oder Wasserstadt, ferner auf die Stadtteile und gleichfalls auf die kleineren Siedlungen, die die mit Mauern umgebenen Stadtkerne umfassen.

Die Gehsteigniveaus aus der Zeit der Árpáden liegen 150-450 cm tiefer, als die heutigen, somit kamen wichtige mittelalterliche Funde auf das heutige Kellerniveau. Die heute als Keller gebrauchten, einstigen erdgeschössigen Räume haben bei ihrer Untersuchung, Bemessung und Übertragung auf Karten wichtige Informationen von den mittelalterlichen Zuständen aufgedeckt. Sie fixieren auch die während der Erdarbeiten in der Stadt zum Vorschein kommenden mittelalterlichen Erscheinungen. Die Topographie der Stadtkerne entfaltet sich aufgrund des Vergleiches der Daten der neueren Forschungen und früheren Beobachtungen der durch Ausgrabungen festgehaltenen archäologischen Ergebnisse, der schriftlichen Dokumente, der handgezeichneten Stadtkarten und Stiche des XIV.-XVIII. Jahrhunderts immer deutlicher. Die an den heutigen Stadtgrenzen verfallenen, stadtnahen Siedlungen werden durch Geländebegehungen aufgedeckt, durch Kontrollausgrabungen festgelegt und mit dem Urkundenmaterial verglichen. So gestaltet sich allmählich aufgrund systematischer Sammlung und Bearbeitung das Bild eines der wichtigsten Stadtzentren des frühen ungarischen Staates.

Ferenc Dávid legt in seinem Beitrag die Tatsache aus, dass die Stadtforschung, die Untersuchung der städtischen Bauten solche speziellen Fragen aufwirft, mit denen sich bisher weder die Archäologie, noch die Kunstgeschichte beschäftigt haben. Auf dem Gebiet der technischen Untersuchungen ist die Forschung der Zimmermann- und Maurerkonstruktionen, in Hinsicht der Baugeschichte der zwischen dem Mittelalter und der Neuzeit stehenden, meist unbekannteren einfacheren städtischen Gebäude und deren Dokumentation eine bisher vernachlässigte, jedoch von technischem und historischem Gesichtspunkte aus wichtige Aufgabe dieses Arbeitsgebietes.

Was die Fragen der mittelalterlichen Stadtbaukunst anbelangt, müssen die Forschungen neben den bisher schon bedeutende Ergebnisse aufweisenden Ausgrabungen in Buda und Sopron auch auf andere Städte erweitert werden, die ähnliche Ergebnisse in Aussicht stellen. Auch jene Forschungen müssen beschleunigt werden, die mit den Eigenheiten der Häuser im Zusammenhang stehen. So müssen die Fragen der Grundstückbenutzung, der Bebauungsformen, des funktionellen Aufbaus, usw. eingehend beachtet werden.

Man müsste klarstellen, inwiefern die Entwicklung der einzelnen Häusertypen durch die künstlerischen Zusammenhänge bestimmt werden, inwiefern die im engeren Sinne genommenen örtlichen, landschaftlichen, wirtschaftlichen, soziologischen Begebenheiten ausschlaggebend sind. Die Frage der Bauorganisation der Werkstätten für den Bau städtischer Wohnhäuser muss auch ausgearbeitet werden.